

SİNÂN-I ATİK

(ö. 876/1471)

Osmanlı mimarı.

Türk mimarlık tarihinde Atik Sinan veya Âzadlı Sinan adıyla tanınan sanatkârın tam adı Sinâneddin Yûsuf b. Abdullah'tır. Doğum tarihi bilinmemekle beraber günümüze kalabilen mezar taşı kitabesinden 27 Rebûlelvel 876'da (13 Eylül 1471) vefat ettiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl Osmanlı mimarisinin ve bilhassa Fâtih Sultan Mehmed dönemi mimari faaliyetlerinin başta gelen mimarıdır. İstanbul'un ilk ve en büyük yapılar topluluğu olan Fâtih Camii ve Külliyesi'nin (1463-1470) yapımını tamamlamıştır. Baba adından da anlaşılacağı üzere sonradan Müslümanlığı kabul ettiğinden Batılı araştırmacılar tarafından kimliği üzerinde çok durulmuş ve Müslümanlığı kabul etmeden önceki adının Hristodulos olduğu yolunda bir iddia ortaya atılmıştır. Fakat bu çevrelerce aynı ad, Fâtih Camii ve Külliyesi ile inşa tarihleri arasında büyük bir zaman farkı bulunan Bursa Hudâvendigâr Camii için de öne sürülmüştür. Esasen bu iddiaların belgelerle desteklenemediği gibi doğru olması da mümkün değildir.

Mimar Atik Sinan'ın günümüze gelen 869 (1464) ve 873 (1468) tarihli iki vakfiyesinden ölümünden sonra mal varlığını İstanbul Fatih'te yaptırdığı mescid, zâviye ve mektebe bağışladığı anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde belirtilen yapılardan zâviye ve mektep zamanla ortadan kalkmıştır. Mescid ise Sinan'ın adıyla değil vaktiyle bitişindeki çeşmenin üzerindeki aynada bulunan iki kumru kabartması sebebiyle Kumrulu Mescid adıyla tanınmaktadır. Günümüzde adı geçen çeşme mevcut olmayıp kabartmaları cami duvarında muhafaza edilmektedir. Meşe dikme, çatki ve atıklar la takviye edilmiş moloz taş örgülü mescid

Sinân-ı Atik'in Fatih'teki camisinin haziresindeki mezarı

1964-1965 yıllarında tamamen yenilenmiştir. Kendi mezarı da mescidin hazire bölümündedir. Bazı tarihî kaynaklarda Mimar Atik Sinan hakkında, Fâtih Camii'nin sütunlarını kısalttığı için Fâtih Sultan Mehmed tarafından ellerinin kesildiği yolunda bir kayıt varsa da bu gerçek değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hakkı Konyalı, *Fatih'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik)*, İstanbul 1953; a.m.f., "Fatih'in Mimar Sinanla Mürâfaası", *Tarih Hazinesi*, sy. 2, İstanbul 1950, s. 58-61; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 124-125; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 461; Fr. Babinger, "Zum Sinan-Problem", *Orientalische Literaturzeitung*, sy. 30, Leipzig 1927, Sütun: 548-551; K. Wulzinger, "Die Apostelkirche und die Mehmedije zu Konstantinopel", *Byzantion*, VII, Bruxelles 1932, s. 9; Yılmaz Önge, "Fatih Sultan Mehmed'in Üç Mimar", *Önasya*, IV/45, Ankara 1969, s. 8-9; İ. Aydın Yüksel, "Azad Edilmiş Bir Köle: Azadlı Sinan", *Sanat Dünyamız*, sy. 73, İstanbul 1999, s. 143-147.

ZEKİ SÖNMEZ

SİNÂN BEY

(ö. 885/1480'den sonra)

Fâtih Sultan Mehmed dönemi saray ressamı.

Hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir; Nakkaş lakabıyla tanınır. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi 994 (1586) yılında yazdığı *Menâkıb-ı Hünerverân* adlı eserinde Sultan Mehmed Han dönemi musavvirlerinden Sinan Bey'in Venedik'te nakkaşların en üstünü Damyan'ın öğrencisi Pavli'nin (Paolo Mastori) yanında yetiştğini ve onun şakirdinin de "şebîh" çizmede (portre yapmada) zamanın nakkaşlarının en iyisi Şibîzâde Ahmed Çelebi (bk. BURSALI AHMED) olduğunu söyler (s. 68). Sinan Bey'in, Bursa Türk ve İslâm Eserleri Müzesi avlusunda sergilenen ve Bursa'nın bugün mevcut olmayan, birçok âlim, muhtasavıf, edip, şair ve sanatkârın medfun bulunduğu ünlü Deveciler Kabristanı'ndan getirilen mezar taşının (Envanter nr. 46) bir yüzünde güzel istifli sülüs hatla "sâhibü'l-kabr el-merhûm el-mağfûr es-sâid eş-şehîd nakkâş-ı Sultan Mehmed Sinân Bey b. Sââtî", diğer yüzünde "sâhibü'l-kabr nakkâş Sinân" ibaresi yazılıdır (Koyunluoğlu, rs. 146; Uzunçarşılı, II, 610-611).

Mustafa Âlî Efendi tarafından Bursalı Ahmed'in portre ressamlığında üstat olduğunun söylenmesi hocası Sinan Bey'in de portre üstadı olabileceği düşüncesini akla getirmiş ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bir murakka' içindeki, gül koklayan bağdaş kurmuş Fâtih Sultan Mehmed portresi (Ha-

Sinan Bey'e atfedilen Fâtih Sultan Mehmed portresi (TSMK, Hazine, nr. 2153, vr. 145^a) ve Sinan Bey'in mezar taşı (Bursa Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 46)

zine, nr. 2153, vr. 10^a), üzerinde imza bulunmamasına rağmen murakkain ilk incelenişinden beri Sinan Bey'e atfedilmiştir. Ancak son yıllarda bu portreyi Bursalı Ahmed'e atfetmenin daha doğru olacağı görüşü ağırlık kazanmıştır (Raby, s. 69-72, 89). Aynı şekilde murakka' içindeki yine imzasız diğer bir Fâtih Sultan Mehmed portresinin de (Hazine, nr. 2153, vr. 145^b) İtalyan ressamı Costanzo da Ferrara'nın yaptığı bir bronz madalyadaki Fâtih'in portresine benzemesinden dolayı sanıldığı gibi ona değil, onun bir eskizinden yararlanan ve 885 (1480) yılında Fâtih Sultan Mehmed'in yolladığı elçiyeye Venedik'e gönderilen Sinan Bey'e ait olduğu ileri sürülmüştür (a.g.e., s. 70, 89-90).

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 68; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznic ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, rs. 146; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 610-611; Tahsin Öz, *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II. ye Ait Eserler*, Ankara 1953; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s. 110; J. Raby, "Öncü Girişimler (1450-1550)", *Pağışahın Portresi: Tesavir-i Âli Osman*, İstanbul 2000, s. 69-72, 82, 89-90; B. Gray, "Two Portraits of Mehmet II", *Burlington Magazine*, LXI, London 1932, s. 4-6; M. Aga-Oğlu, "Sinân Bey", *AI*, V (1938), s. III-IV; Esin Atıl, "Ottoman Miniature Painting under Sultan Mehmed II", *Ars Orientalis*, IX, Michigan 1973, s. 103-120.

ZEREN TANINDI

SİNÂN EFENDİ

(ö. 986/1578)

Osmanlı âlimi, Anadolu kazaskeri.

893 (1488) yılında Amasya sancağının Sonusa köyünde (bugün Tokat'ın Erbaa ilçesindeki Uluköy) doğdu. Asıl adı Sinâneddin Yusuf olup babasının adı Hüsameddin,

dedesinin adı İlyas'tır. Doğum yerine atfen Amâsi nisbesiyle ve Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*'i üzerine yazdığı hâşiyesi münasebetiyle "Muhaşşî" lakabıyla anılmıştır. Babasının Halvetiyye şeyhlerinden Habib Karamânî'nin halifesi olduğu rivayet edilir. Amasya'da Küçük Ağa Medresesi hocalarından Emîr Kulu Şemseddin Efendi ve Hüseyiniye Medresesi hocalarından Taşköprülü Muslihuddin Efendi'den ders aldı. Küçük yaşta iken hüsni hatta üstadı Şeyh Hamdullah Efendi ile birlikte İstanbul'a gitti. Zenbilli Ali Efendi'nin derslerine devam etti. Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocası Hayreddin Efendi'ye mü lâzım oldu. 928 (1522) yılından itibaren Gelibolu, Edirne ve İstanbul'da Sahn-i Semân'ın da aralarında bulunduğu bazı medreselerde müderrislik yaptı. 946'da (1539-40) Halep kadılığına tayin edildi. Bağdat'ta yürüttüğü teftiş çalışmaları Bağdat Beylerbeyi Üveys Paşa'nın görevinden alınmasına yol açtı. Daha sonra Halep beylerbeyliğine tayin edilen Üveys Paşa'nın talebi üzerine kadılıktan azledilen Sinan Efendi (949/1542-43), aynı yıl Dimaşk, ardından Bursa (951/1544) ve Edirne (Şâban 952 / Ekim 1545) kadılıklarına getirildi. Şâban 954'te (Eylül 1547) İstanbul kadısı ve on gün sonra Anadolu kazaskeri oldu. Kanûnî Sultan Süleyman ile birlikte Elkâs (Tebriz) seferine katıldı (955/1548). Değirmen (âsiyâb) vak'ası sırasında (Şâban 958 / Ağustos 1551) Rumeli kazaskeri ve İstanbul kadısı ile birlikte görevinden azledildi. Bu arada hacca giden Sinan Efendi, hakkında yapılan teftiş sonunda temize çıktı. Rebülâhîr 969'da (Aralık 1561) Süleymaniye Dârülhadisi müderrisliğine tayin edildi. Ebüssüüd Efendi'nin vefatı üzerine (982/1574) şeyhülislâmlık makamına geçmesi yönündeki teklifi kabul etmedi. Safer 983'te (Mayıs 1575) yaşlılığı sebebiyle vazifeden ayrıldı ve 12 Safer 986 (20 Nisan 1578) tarihinde İstanbul'da vefat etti. Devrin tanınmış âlimlerinden olan kayınpederi Sarıgövez Nüreddin Efendi'nin kendi adıyla anılan mahallede (Fatih semtindeki Sarıgövez mahallesi) yaptırdığı caminin avlusunda gömülü olduğu kaydedilmektedir. Sinan Efendi Amasya'da bir, İstanbul Anadoluhisarı'nda iki cami yaptırmıştır. Günümüzde adı Anadoluhisarı'ndaki Muhaşşî Sinan Efendi mahallesinde yaşamaktadır.

Eserleri. Sinan Efendi'nin eserlerinin başında Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* adlı meşhur tefsirine yazdığı hacimli hâşiyeler gelmektedir. Dönemin ulemâsı tarafından takdirle karşılanan (Ahmed b. Muhammed

Edirnevî, s. 400) hâşiyenin mukaddimesinde Kanûnî Sultan Süleyman'a övgüler yer almaktadır. Kütüphanelerdeki nüshalarının çokluğu da (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 317, 318, 319, 320, 321; Damad İbrâhim Paşa, nr. 170, 171, 172, 173; Fâtih, nr. 501, 502, 503, 504; Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 44, 45) eserin Osmanlı ilim dünyasında ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca Merginânî'nin *el-Hidâye*'sinin "el-Kerâhiyye" (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 621), "el-Veşâyâ" ve "el-Hüsnâ" (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 622) başlıklı bölümlerine, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı fıkıh usulü eserinde yer alan râvinin rivayet ettiği hadise muhalif amelîne dair kısma (Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 250, vr. 25^b-28^a) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'inde boşluk (halâ) kavramına dair zikrettiği bir mesele üzerine (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 802, vr. 176^a-180^a, 180^b-187^b) kaleme aldığı hâşiyeleri bulunmaktadır. Anadolu kazaskeriyken hakkında açılan tahkikatta kendisine yöneltilen sorular ve savunma tutanaklarını içeren *Mecmûa-yı Muhâkemât-ı Defter-i Eslâf* da günümüze ulaşmıştır (Karatay, I, 600). Aynı dönemde yaşayan Sinâneddin Yûsuf el-Hamîdî (ö. 912/1506), Sinâneddin Yûsuf el-Gencevî (ö. 922/1516) ve Sinâneddin Yûsuf Güzelhisârî'ye (ö. 936/1530) ait bazı eserler, müellif isimleri yanında mesleklerinin benzerliği sebebiyle Muhaşşî Sinan Efendi'ye nisbet edilmiştir. Begavî'nin *Meşâbihü's-sünne*'si üzerine yazılan *Müntehabât-ı Mesâbih Tercümesi*'ni (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 239) Muhaşşî Sinan Efendi'ye izâfe eden kayıtlar doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

951-959 (1544-1556) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi* (haz. Nedim Ceylan, lisans tezi, 1980), İÜ Ed. Fak., tür.yer. (tezin bir nüshası için bk. İSAM Ktp., nr. 16565); *Nev'izâde Atâi, Zeyli Şekâik*, İstanbul 1268-69, s. 248-251, ayrıca bk. tür.yer.; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 191; II, 1765, 1893; Ahmed b. Muhammed Edirnevî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirin* (nşr. Süleyman b. Sâlih el-Hizzî), Medine 1417/1997, s. 400; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 589; *Sicill-i Osmânî*, III, 108-109; Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Amasya Tarihi* (s.nşr. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), Ankara 1986, I, 253-254; *Osmanlı Müellifleri*, II, 54-55; Brockelmann, *GAL*, I, 467, 531; *Suppl.*, I, 739, 740; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 562-563, 564; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 289; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 600; Mehmet İpsirli, "Anadolu Kadıaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat ve Bunun İlimiye Teşkilatı Bakımından Önemi", *İTED*, VIII (1984), s. 205-218.

EYYÜP SAİD KAYA

SİNAN PAŞA

(ö. 891/1486)

Osmanlı âlimi,
mutasavvıf ve devlet adamı,
Türk nesir üslûbunun kurucusu.

Asıl adı Yûsuf'tur. El yazısıyla bir fetvası altındaki "Yûsuf b. Hızır b. Celâleddin" imzası (Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, lv. 1) babasının İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, dedesinin Sivrihisar Kadısı Celâleddin Efendi olduğunu göstermektedir. Annesi Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân'ın kızıdır. Doğum tarihi ve yeri hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Çağdaş kaynaklardan Mecdî doğumu için 16 Receb 844 (11 Aralık 1440) tarihini zikreder. *Tazar-ru'nâme*'nin yazma nüshalarından birinin sonunda Ebüssüüd Efendi'nin kalemiyle yazılmış tercüme-i hâlini gördüğünü söyleyen Recâzâde Mahmud Ekrem'in *Kudemâdan Birkaç Şâir* (s. 9) adlı eseriyle diğer bazı kitaplarda ise 841 (1437) yılında doğduğu kaydedilmektedir. Eserleri üzerinde çalışan Mertol Tulum ile Emine Gürsoy Naskali doğum yılının 845 (1441) olduğunu belirtir. Hoca Sâdeddin ve Bursalı Mehmed Tâhir onu Bursalı gösterirken İsmail Hakkı Uzunçarşılı Sivrihisar veya Bursa'da doğduğunu söylemekte, Fâik Reşad ise İstanbul'da dünyaya geldiğini ifade etmektedir (*Eslâf*, s. 53).

Fâtih Sultan Mehmed, Hızır Bey'i 1453'te kadı olarak İstanbul'a davet ettiğiğinde oğlu Sinâneddin Yûsuf on üç-on dört yaşlarındaydı. Burada dedesi Molla Yegân'ın meclisine devam eden Molla Hüseyin, Molla Gürânî, Molla Kırîmî, Hocazâde Muslihuddin ve Kestelî gibi devrin büyük ulemâsı ile tanıştı. Ali Kuşçu'nun da öğrencisi olan Sinan Paşa, babasının muhitindeki ilmi sohbetlerden istifade ederek genç yaşta edindiği geniş bilgisiyi dikkat çekti. Latîf ve ondan naklen Kinalizâde Hasan Çelebi tezkirelerindeki, "Henüz bâliğ olmadan belîğ olup ve minber-i va'za çıkıp halka emr-i ma'rûf ve nehy-i münker eder idi" şeklindeki kaydı bunu göstermektedir. Sinan Paşa babasının 863'te (1459) ölümü üzerine Fâtih tarafından Edirne'de bir medreseye, ardından II. Murad'ın yaptırdığı dârülhadise müderris tayin edildi. Fâtih'in teveccühünü kazandığında "hâce-i sultânî" lakabıyla padişah hocalığına ve Sahn müderrisliğine getirildi. Devlet işlerinde de hocasından faydalanmak arzusuyla Fâtih Sultan Mehmed 875'te (1470) ona vezâret rütbesi verdi. Paşa unvanı buradan kaynaklanmaktadır. Mecdî, Sinan Paşa'nın 881'-